

УДК 347.42

**ТРЕТЯ ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН,
ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ**

**THE THIRD PARTY AS THE SUBJECT OF LEGAL OBLIGATION ARISING
IN THE FULFILLMENT OF SERVICE CONTRACTS**

Михалюк О.В.,
*аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка,
помічник судді Львівського апеляційного господарського суду*

У статті досліджується поняття третьої особи як суб'єкта зобов'язальних відносин. Автором запропоновано розмежовувати поняття «третья особа» та «інша особа» в залежності від їх участі у зобов'язанні. Автор визначає три юридичні підстави виконання зобов'язання третьою особою: за договором, за законом та у власних інтересах.

Ключові слова: виконання зобов'язання третьою особою, договір про надання послуг, кредитор, боржник, підстави виконання зобов'язання третьою особою.

В статье исследуется понятие третьего лица как субъекта обязательственных отношений. Предлагается различать понятия «третье лицо» и «другое лицо» в зависимости от их участия в обязательстве. Выделяются три правовых основания исполнения обязательства третьим лицом: по договору, по закону и в собственных интересах.

Ключевые слова: исполнение обязательства третьим лицом, договор о предоставлении услуг, кредитор, должник, основания исполнения обязательства третьим лицом.

The concept of the third party as the subject of legal obligation is examined in the article. It is offered to distinguish between the concept of «third party» and «another party» depending on its participation in the obligation. It is defined the three legal grounds of the liability fulfillment by the third party such as the contract, the law and their own interests.

Key words: liability fulfillment by the third party, service contract, creditor, debtor, legal grounds of the liability fulfillment by the third party.

Багатоманітність та розвиток договірних правовідносин зумовили розширення їх суб'єктного складу, зокрема, участі третіх осіб у зобов'язаннях.

Водночас у зв'язку із прогалиною в законодавстві щодо їх визначення, правового статусу та юридичних підстав такої участі залишаються проблеми застосування норм, що регулюють такі відносини.

Необхідно зазначити, що даною проблематикою займався багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема С.С. Алексеев, Ю.Б. Бек, Т.В. Боднар, І.О. Бровченко, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, І.В. Кисіль, В.М. Коссака, О.О. Кот, М.К. Кроз, М.А. Мильков, В.І. Пушай, С.В. Сарбаш, М.К. Сулейманов та інші. Натомість потрібно констатувати, що поняття третьої особи як суб'єкта зобов'язальних правовідносин у договорах про надання послуг не було предметом окремого комплексного наукового дослідження.

Метою цієї статті є визначення поняття та юридичних підстав виконання зобов'язання третьою особою в договорах про надання послуг.

Необхідно зазначити, що чинний Цивільний кодекс України містить як загальні положення про виконання зобов'язання третіми (іншими) особами, так і в окремих видах зобов'язань, зокрема договору підряду (ст. 838 ЦК України), договору про надання послуг під час покладення виконання на іншу особу у випадках, передбачених договором (ст. 902 ЦК України), розрахунків із застосуванням платіжних доручень – за залучення банком іншого (виконуючого) банку для виконання переказу грошових коштів (ч. 2 ст. 1091 ЦК України) тощо.

Аналізуючи вищезазначені норми закону, розуміємо, що у випадку, наприклад, виконання договору підряду такий вважається виконаним із моменту передачі результату роботи, наприклад, збудованого об'єкта. Те саме стосується договорів купівлі-продажу чи поставки, які вважаються виконаними з моменту передачі товару чи товаророзпорядчих документів. Така ж ситуація у грошових зобов'язаннях, наприклад, кредитору байдуже, хто оплатить заборгованість за кредитним договором – сам боржник особисто чи інша (третья) особа. Відтак, для кредитора в таких договорах важливим є отримання результату роботи, товару чи грошей, а тому буде здійснювати таке виконання боржник за договором чи третя особа, для кредитора немає різниці. Водночас, безсумнівно, особливої уваги заслуговують договори про надання послуг. Варто зазначити, що нормативно законодавець передбачив виконання зобов'язань про надання послуг іншими

(третіми) особами, однак виходячи з фидуціарної природи таких договорів, виникає безліч проблемних питань, наприклад, можливості та обмеження покладення виконання договору про надання послуг на третю особу, юридичні підстави та правові наслідки такого виконання та безліч інших.

Зважаючи на те, що ключовим питанням у досліджуваних правовідносинах є суб'єкт виконання, необхідно перш за все з'ясувати саме поняття третьої (іншої) особи. Так, як вбачається із законодавчих конструкцій, законодавець регламентує як третіх осіб (ст. 511 ЦК України), так і інших осіб (ст. 528 ЦК України), в окремих договірних зобов'язаннях також зустрічаються як «треті особи», так і «інші особи». Разом із тим, законодавець не розмежує зазначені поняття, а вживає їх як синоніми.

У контексті зазначеного заслуговує на увагу позиція М.І. Брагінського та В.В. Вітрянського, які характеризують третю особу як ту, яка не відноситься до числа контрагентів, проте знаходиться з одним із них або з двома у правовому зв'язку. Крім цього, автори розрізняють поняття «інша особа» та «третья особа». Так, на думку авторів, «інша особа» – це будь-яка особа, а «третья особа» – це конкретний суб'єкт у зобов'язанні [1, с. 362, 363].

У літературі наводиться розмежування суб'єктів цивільно-правового зобов'язання на основних учасників правовідношення (кредитора та боржника) і додаткових (третіх осіб). Через це, як указує М.К. Кроз, терміни «суб'єкт» чи «учасник» зобов'язальних відносин за своїм змістом ширші поняття, ніж «сторона» зобов'язання. Третьою особою в цивільно-правовому зобов'язанні є його учасник, який пов'язаний похідним правовідношенням з однією зі сторін даного зобов'язання та володіє відповідними правами й обов'язками. Таким чином, як стверджує науковець, третя особа – це самостійний суб'єкт цивільного правовідношення, правовий статус якого відмінний від статусу боржника чи кредитора цивільно-правового зобов'язання [2, с. 7].

З огляду на вищевикладене необхідно зазначити, що не можна ототожнювати «учасників» та «сторін» зобов'язання. Як видається, «учасник правовідношення» ширше поняття, ніж «сторона правовідношення», оскільки «учасник правовідношення» включає в себе як сторін, так і третіх осіб.

У сучасній доктрині і законодавстві утвердилася тенденція до розширення кола різновидів складних суб'єктів. У зв'язку із цим у цивілістичній літературі значного поширення набув поділ зобов'язань за

суб'єктним складом, який характеризується наявністю більш дрібної класифікації системи складних зобов'язань, зокрема: 1) зобов'язання із множинністю осіб (боржників або (та) кредиторів); 2) зобов'язання з участю третіх осіб; 3) зобов'язання за переміни осіб у зобов'язанні. Так, зобов'язання з участю третіх осіб поділяють на регресні зобов'язання (щодо перекладання виконаного боргу на третю особу), зобов'язання на користь третьої особи (а не кредитора), зобов'язання, яке виконується (за боржника) третіми особами [3, с. 772, 773].

У цьому аспекті варто зазначити, що з позиції суб'єктного складу належне виконання зобов'язання залежить від зв'язку зобов'язання з особистістю боржника, а саме: зобов'язання, цінність яких залежить від особистості виконавця; зобов'язання, цінність яких не залежить від особистості виконавця [4, с. 76-77]. Власне, договори про надання послуг належать до зобов'язань, цінність яких залежить від особистості виконавця.

О.О. Красавчиков визначає третю особу як суб'єкт у зобов'язанні, який перебуває у певному правовому зв'язку з однією зі сторін зобов'язання і набуває внаслідок цього певних прав та обов'язків [5, с. 346]. Схожої позиції дотримується науковець М.К. Сулейманов, який зазначає, що третя особа – це сторона в іншому правовідношенні, де їй кореспондує в якості сторони учасник розглядуваного правовідношення [6, с. 124-126].

З огляду на вищевикладене, більшість науковців все ж таки дотримуються позиції про тотожність понять «третя особа» та «інша особа». На цьому акцентує й І.О. Бровченко, який у своїй дисертаційній роботі «Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях» вказує, що хоча законодавець і називає «третіх осіб» «іншими особами», суть їх статусу від цього не змінюється [7, с. 30].

Відтак доводиться констатувати, що, дійсно, від зміни понять «третя особа» чи «інша особа» змістове їх навантаження не змінюється.

А тому належить зазначити, що «інша особа» – це потенційний учасник зобов'язальних відносин, в яких вона може взяти участь у випадках, встановлених законом чи договором, чи у зв'язку з порушенням власних інтересів. Натомість «третя особа» – це безпосередній учасник конкретного зобов'язального правовідношення, яке існує між кредитором та боржником, в якому вона бере участь у зв'язку із законодавчими нормами, договірними умовами чи з власної ініціативи у зв'язку з порушенням власних інтересів.

Важливим аспектом виконання зобов'язання третіми особами у договорах про надання послуг є юридичні підстави такого виконання. Зокрема, такі підстави варто поділяти на дві групи: виконання зобов'язання третьою особою за згодою боржника та виконання зобов'язання третьою особою без згоди боржника. При цьому виконання зобов'язання третьою особою без згоди боржника може мати місце у двох випадках: за законом та у власних інтересах третьої особи.

Так, виконання зобов'язання третьою особою за згодою боржника регулюється ч. 1 ст. 528 ЦК України, відповідно до якої виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, ЦК України, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не випливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. У такому випадку кредитор зобов'язаний прийняти виконання, надане за боржника третьою особою. У разі невиконання або неналежного виконання обов'язку боржника іншою особою цей обов'язок боржник повинен виконати сам.

Отже, виходячи з норм ч. 1 ст. 528 ЦК України, «покладення» виконання зобов'язання на третю особу може мати місце лише у випадку укладення договору третьою особою з боржником. Слід зазначити, що у разі покладення виконання зобов'язання на третю особу боржником, тобто виконання зобов'язання третьою особою за договором, відповідальним перед кредитором залишається боржник, який у випадку невиконання чи неналежного виконання зобов'язання третьою особою сам повинен виконати зобов'язання. Тобто кредитор не має жодного права вимоги до третьої особи, натомість має право вимоги до боржника, який є його контрагентом за договором. Таким чином, якщо третя особа виконує зобов'язання за боржника на підставі ч. 1 ст. 528 ЦК України, вона здійснює виконання як учасник зобов'язального правовідношення, яке існує між кредитором та боржником. Відносини ж третьої особи і боржника регулюються договором, укладеним між ними. При цьому якщо запропоноване третьою особою виконання є належним, то зобов'язання припиняється відповідно до ст. 599 ЦК України повністю або частково.

Разом із тим, ч. 3 ст. 528 ЦК України передбачає можливість іншої особи задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому випадку до іншої особи переходять права кредитора в зобов'язанні і застосовуються положення ст. 512–519 цього Кодексу. Відповідно до вищезазначених норм, третя особа стає кредитором у зобов'язанні і набуває прав та обов'язків, передбачених у зв'язку із заміною кредитора у зобов'язанні.

У випадку виконання зобов'язання третьою особою за власними інтересами, на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України, остання виконує таке зобов'язання як учасник зобов'язальних правовідносин, які існують між кредитором та боржником. Прийняття кредитором належно виконаного нею зобов'язання припиняє первинне зобов'язання між кредитором та боржником. У результаті чого виникає зобов'язання між боржником та третьою особою, в якому третя особа стає стороною зобов'язання та набуває право вимоги до боржника.

Так, для прикладу варто навести судову справу, предметом позову якої було стягнення коштів у зв'язку з набуттям прав кредитора. ОСОБА 4 звер-

нувся до суду з позовом до ПП «Юніон-ПСС» про стягнення коштів у розмірі 171097 грн 94 коп. В обґрунтування своїх позовних вимог позивач зазначив те, що працює заступником директора ПП «Юніон-ПСС» і тривалий час, у зв'язку з відсутністю коштів у підприємства, сплачував поточні платежі відповідача за власні кошти. Отже, виконав грошові обов'язки за боржника, а тому відповідно до ст. 528 ЦК України, п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК України, набув права кредитора вимагати сплати коштів, що були внесені за його рахунок. Натомість представники відповідача в судовому засіданні заперечили проти позову, в обґрунтування заперечень представник відповідача – власник підприємства вказала, що ОСОБА 4 дійсно працював заступником директора приватного підприємства і здійснював платежі за рахунками підприємства, але не за рахунок власних коштів, а за кошти, які вона надавала йому для платежів як власник підприємства. Ніяких коштів під звіт підприємство позивачеві не надавало. Другий представник відповідача вказав на безпідставність посилання позивача на ст. 528 ЦК України, оскільки ніяких повноважень на сплату боргів підприємства за рахунок власних коштів позивача відповідач не надавав. Крім того, підстав діяти таким чином без згоди боржника у позивача не було.

Суд відмовив у задоволенні позовних вимог, мотивуючи своє рішення тим, що позивачем не надано доказів покладення ПП «Юніон-ПСС» на ОСОБА 4 виконання обов'язку за боржника, що передбачено ст. 528 ЦК України. Крім того, позивачем не доведено наявність підстав, передбачених ч. 3 ст. 528 ЦК України, які б дозволяли позивачу задовольнити вимоги кредитора без згоди боржника – ПП «Юніон-ПСС» [8].

Окремою є норма ч. 2 ст. 902 ЦК України, згідно з якою у випадках, встановлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про

надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

Цивільним кодексом України передбачено також виконання зобов'язання третьою особою в окремих договірних зобов'язаннях. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 943 ЦК України зберігач має право передати річ на зберігання іншій особі у випадку, якщо він вимушений це зробити в інтересах поклажадача і не має можливості отримати його згоду. Законодавець передбачає також можливість виконання зобов'язання третьою особою і в договорі доручення (ст. 1005 ЦК України), в договорі управління майном (ст. 1041 ЦК України), в договорі комісії (ст. 1041 ЦК України) та в інших договорах.

У результаті проведеного дослідження третьої особи як суб'єкта зобов'язальних правовідносин, що виникають під час виконання договорів про надання послуг, необхідно зробити наступні висновки.

Поняття «третья особа» та «інша особа» належить розмежовувати залежно від участі у зобов'язанні. «Третя особа» – це безпосередній учасник конкретного зобов'язального правовідношення, яке існує між кредитором та боржником, в якому вона бере участь у зв'язку із законодавчими нормами, договірними умовами чи з власної ініціативи у зв'язку з порушенням власних інтересів. «Інша особа» – це потенційний учасник зобов'язальних відносин, в яких вона може взяти участь у випадках, встановлених законом чи договором, чи у зв'язку з порушенням власних інтересів.

Юридичні підстави виконання зобов'язання третьою особою у договорах про надання послуг варто поділяти на дві групи: виконання зобов'язання третьою особою за згодою боржника та виконання зобов'язання третьою особою без згоди боржника. При цьому, виконання зобов'язання третьою особою без згоди боржника може мати місце у двох випадках: за законом та у власних інтересах третьої особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. – Кн. 1: Общие положения. – 3-е изд., стер. – М.: «Статут», 2009. – 847 с.
2. Кроз М.К. Третье лицо в обязательстве : автореф. дис. канд. юрид. наук. – Саратов, 2001. – 24 с.
3. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посібник. – 2-ге вид., перероб. та доп. / За заг. ред. Р.А. Майданика. – К.: Юстініан, 2010. – 1008 с.
4. Гаврин Д. Исполнение третьим лицом обязательства должника по кредитному договору // Хозяйство и право. – 2002. – № 12. – С. 76–81.
5. Советское гражданское право : в 2 т. / Под ред. О.А. Красавчикова. – М.: Изд-во «Высшая школа», 1972. – Т. 1. – 448 с.
6. Сулейменов М.К. Третьи лица в гражданском праве. // Советское государство и право. – 1978. – № 3. – С. 124–126.
7. Бровченко І.О. Участь третіх осіб у цивільно-правових зобов'язаннях : дис. канд. юрид. наук / І.О. Бровченко. – Х., 2009. – 186 с.
8. Рішення у справі № 2-457/11 від 30.03.2011 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://reyestr.court.gov.ua>.